

Piyasa özgürlük, haklar eşitlik, devlet kardeşlik sağlayamaz. *Hiçbiryersel* tasarımlarla tam rekabet aracılığıyla piyasada özgürlüğün, sivil toplum aracılığıyla haklarda eşitliğin, demokrasi aracılığıyla devlette kardeşliğin serabı görülebilmektedir. Ama nasıl? Tam rekabetçi piyasa zorsuz ve iktidarsız sermaye süreçleri, sivil haklar sermayesiz ve iktidarsız zor süreçleri, demokrasi sermayesiz ve zorsuz iktidar süreçleri olarak sunulabilmektedir. Liberal burjuva demokrasisi düşüncesi tam rekabetçi piyasalar, sivil toplumda dayanağını bulan haklar ve demokratik devletin herbirinde elenmiş olan “kötülük”lerin elenmesinin bireşimi olarak oluşturulmaktadır. Böylece zorlamasız, gütmesiz, sömürsüz bir toplum oluşacağı düşünülmektedir. Sivil toplum ve demokrasi sayesinde sermaye ve süreçleri yoktur; dolayısıyla, liberal burjuva demokrasisi sömürsüzdür. Tam rekabet ve demokrasi zoru ortadan kaldırmıştır; dolayısıyla, liberal burjuva demokrasisinde insan bir şeyleri yapmaya zorlanmaz. Tam rekabet ve sivil toplum sayesinde iktidar elenmiştir; dolayısıyla, liberal burjuva demokrasisinde insanlar güdülmez. Gel gelelim, bir şeylerin bir araya gelmesi, herbirinde olmayanların bir araya geldiklerinde de olmamasına yol açmaz; tersine, tek tek neleri varsa, bunlar bir araya geldiğinde ya bir bireşim oluştururlar ya da bizzat bulunurlar. İleri sürülenin tersine liberal burjuva demokrasilerinde sermayenin, iktidarın, zorun ve bunların bireşimlerinin bulunması gerektiği açık olduğu hâlde bu göz ardı edilir. Ama nasıl?

Parasal değerlerin neyi, nasıl ölçtüğü meçhuldür. Anadolu’da ya da Trakya’da, kasaba ya da köyde yaşayan birinin, varını yoğunu satsa ancak birkaç onbin dolar edecek servetiyle, yüz dolarlarla ölçülen yıllık geliriyle kullanabileceği olanakları sağlayacak bir “country house”¹ sahip olabilmek için, bir Amerikalının yüzbinler, hatta milyonlar harcaması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, parasal değerlerin karşılaştırılabilirliği tartışmalıdır. Yine de öyle bir sorunun olmadığı bir an için düşünülüp, farklı toplumlardaki parasal değerlerin yalnız karşılaştırılabilir değil oranlanabilir olduğunu sanarak bir karikatürel tasarım kuralım. Herkesin ikiyüzbin dolarlık ya da euroluk serveti olduğu milyon kişilik bir toplum düşünelim. Bu topluma bakan birisi hiç bir “zenginlik” emaresi görmeyecektir. Hepsi kendi hâlinde, kendi yağlarıyla kavrulan insanların günlük

yaşamlarında “zenginlik”in yeri yoktur. Ancak bir de biri hariç herkesin yüzbin dolarlık ya da euroluk serveti olduğu, diğerinin yüz milyar yüz bin dolarlık ya da euroluk serveti olduğu bir toplum düşünelim. Bu topluma bakan birçok “zenginlik” emaresi görecektir. Son olarak, birinin ikiyüz milyarlık serveti olduğu, diğerlerinin servetsiz olduğu bir topluma bakıldığında her tarafın “zenginlik”e yorulacak bir ihtişamla donanmış olduğu görülecektir. Üç topluma bakıldığında, toplam servet, yani “ 200000×1000000 ”, “ $100000 \times 999999 + 1 \times 100000100000$ ” ve “ $0 \times 999999 + 1 \times 200000000000$ ” ya da ortalama servet aynı olduğu hâlde, servet ne denli az sayıda elde yoğunlaşırsa toplumun zengin olduğu intibası da o denli pekişecektir.

Evet, liberal burjuva demokrasisi hakkında geliştirilen, uygulandığında projelendirilen tam olarak gerçekleşse bile beklenenin tersi sonuç veren kuramlar kafa karıştırıcı olmanın ötesine geçmez; işlevi de kafa karıştırıcılıktır. Ancak ne kadar hoş formüle edilip, ne denli inandırıcı olsa da, hiç bir düşünce güdülenme için yeterli değildir. Liberal burjuva demokrasisinin büyüleyiciliği “Batı”da yarattığına inanılan “zenginlik”tir. Tarihteki ardışıklık ilişkileri kolayca gözden kaçırılıp olmuş olanın tersi yönde bir hareketin düşüncesi benimsenebilir. Liberal burjuva demokrasisiyle “zenginlik” arasındaki ilişki bir neden-sonuç ilişkisi değildir ve illâki bir neden-sonuç ilişkisi olarak alınacaksa “zenginlik” liberal burjuva demokrasisini yaratmıştır diye yorumlamak yaşanmış olanla tersi yönde yapılan nedensel açıklamadan daha uyumludur.

Toplumsal artığın, yani alışıldık koşullarda insanların yaşamlarını sürdürmeleri için harcanması gerekli zamandan fazla zamanlarının bulunması ve bunun denetiminin belli ellerde toplanması kentin oluşumu için yeterli değildir. Bunun yanı sıra, kent oluşumu için, ticaretin, hem de yalnız iç-ticaretin değil, bunun da büyük ölçüde bağlı olduğu dış-ticaretin bulunuyor olması zorunludur. Kentlerde temelde üç katman bulunur. İlk katman kentin egemenleri, soylularıdır. Bu soylular mevcut konumları için savaşmak zorunda değildirler. Bildik bileli o konumdadırlar. Zaferleri yaşanmamış, ama sonucu kabul edilmiş bir savaşa dayanmaktadır. Bunlar ya babadan atadan kalma konumlardır, ya da başka bir yerde bulunan soyluluğun (kralın, imparatorun, papanın) buradaki temsilidirler. İkinci katman kentin bakımıyla ilgili olan, konumları, servetleri, yaşamları kentin bulunmasına bağlı olan,

ticaret, askerlik, imalat ve yapımla uğraşan kentlilerdir. Zorlanan, güdülen, artığı soğurulan ahali diğer bir katmanı oluşturur.

Soylular ve ahali kent olmasa da kırdaki, tarımsal üretim süreçleri içinde, bir biçimde yaşamlarını sürdürebilirler. Soylular için kent sermayelerini, iktidarlarını, zorlarını sürdürüp geliştirdikleri olası mekanlardan biridir. Ahali için durum benzerdir: Kent yalnızca yaşamlarını idame ettirme olanağı buldukları olası yerlerden biridir. Hâlbuki kentliler için durum farklıdır. Yaşamlarını alışık oldukları biçimde sürdürmek için kent olmalıdır. Kent olmazsa, ya soylu olmanın bir yolunu bulmalıdırlar ya da ahaliye karışmak zorunda kalacaklardır. Kentte, çok az da olsa, soylulaşma şansları vardır. Bir biçimde, egemenlerin denetiminin zayıf olduğu bir sektörde bir yeniliği sahiplenerek ve tekelleştirerek olağanüstü bir sermaye birikimine ulaşma şansını bulup, birkaç nesil bunu koruma dirayetini gösterebilirlerse; ya da dışarıdaki soyluluğun temsilciliğini kapabilirlerse bu mümkündür. Ahalinin de birkaç nesil sonra kentleşme şansı bulunmaktadır. Tüm bu katmanlar arası, genellikle az sayıdaki “yukarı” doğru olan kısmı abartılan ve çok sayıdaki “aşağı” doğru olan kısmı neredeyse tamamen yokumsanan akışkanlığa karşı, katmanlar üç-yukarı-beş-aşağı aynı oranları muhafaza etmek durumundadırlar. Bu oranlardaki ciddi kopuşlar, toplumsal alt üst oluşları hazırlar: Ya kent ortadan kalkar ya da kentin egemenleri değişir.

Kent kendi başına oluşamaz; başta ticaret olmak üzere dış-ilişkilere dayanmalıdır. Dünyanın kalan kısmıyla sürekli etkileşim içinde olmalıdır. Dolayısıyla, kendi iç-dinamikleri değil, bu etkileşim kentin kaderinde belirleyicidir. Yazılı tarih boyunca her dönem önde gelen kentler olmuş ve zaman içinde bunlar değişmiştir. Kimi zaman Persepolis, Roma ve İstanbul gibi payitahta bağlı kentler ağı ortaya çıkmış, kimi zaman Halep ve Hong Kong gibi ticaretin kilit noktalarında kentler ortaya çıkmış ve kimi zaman Uruk, Babil, Atina, Londra, New York gibi sermaye süreçlerinin merkezleşmesi olan kentler ortaya çıkmıştır. Kendi başına bir kent tasarlanırsa bile gerçekleşemez. Ancak bu kent-içi dinamiklerin olmadığı anlamına değil, iç-dinamiklerin de dış-ilişkilerle dolayımlandığı anlamına gelir.

Kentlerde gerilim soylularla kentliler arasındadır. Bu gerilim kentlilerin servetlerinin

artması durumunda savaşıma dönüşür. Savaşım ahali üzerindedir. Ahali bölünür ve birbirleriyle çatışmaya başlar. Soylular gelenekseli, alışılmışı, aileyi ön plana alırken, kentliler usu, yeniliği, yurttaşlığı öne çıkarırlar. Soylular ayrıcalıkları savunurken, kentliler rekabeti savunurlar. Soylular yönetimdekilerin kökeninin ve verili olan yeteneklerinin önemli olduğunu ileri sürerken, kentliler demokrasinin gerekliliğini vurgularlar. Ancak savaşım düşüncelerin savaşımı olarak gerçekleşmez, söylenenle, savunulanla çelişse bile çıkarlar doğrultusunda davranılır. Zafer düşüncenin “gücü” tarafından ya da ahaliadaki insanların arzuladığı olanaklara kavuşması doğrultusunda değil, birikmiş servet ve serveti biriktirme potansiyeli tarafından, hâlihazırdaki iktidar ve iktidarı derinleştirme potansiyeli tarafından, hâlihazırdaki zorlama yeteneği ve zorlama yeteneğini geliştirme potansiyeli tarafından belirlenir. Düşünceler ne denli “iyi” olursa olsun, kim muzaffer olursa olsun, savaşım sırasında ve sonunda ahaliye düşen çektikleri acılar ve maruz kaldıkları eziyettir. Sonuçta egemenler değişmişse bile, bu zorlamanın, gütmenin ve sömürünün sonu olmaz; tersine, genellikle, muzaffer kentliler bir süre sonra soylular olurlar ve onların yerine göz dikme cesaretini taşıyan yeni kentliler çıkana kadar egemenliklerini sürdürürler. Kent bazen dış-ticaretteki kesilmeler ya da iç savaşım sonucu dağılabilir; bu durumda, ticarete dayanmayan feodalite belirir.

Peki nasıl olur da tüm iç-dinamikler soyluların lehineyken kentliler onları alaşağı edebilecek denli servete kavuşabilirler? Avrupalılar Atlantik Okyanusuna açılmadan çok önceleri Çinliler Pasifik Okyanusuna açılmışlardı, ama bunlar değerli madenlerle dolu yeni kıtayı bulup, buradaki doğa kaynaklarını Çin’e taşıma şansını bulamamışlardı. Avrupa’dan ayrılan ve bindiği geminin teknolojisinin bütün kritik unsurları Avrupa dışında gelişmiş olan bir grup, Asya diye yeni kıtaya varmıştır. Bu kıtanın değerli madenlerle dolu oluşu, verimli toprakları ve üzerinde yaşayanların teknik ve ideolojik donanımları Avrupa’daki toplumsal oluşumlarla bağlantılı değildir. Bu durumda Avrupa’ya değerli maden akımı olsa olsa bir şanstır. Burjuvazi (kentliler) devrimci değil, acımasızdır; tutumlu değil, savurgandır; geliştirici değil, durdurucu ve yıpratıcıdır. Bilimsel ve teknolojik gelişim onların sayesinde değil, onlara karşı gerçekleşmiştir. Burjuvazinin becerisi, engel oldukları insanlar bir şeyler

elde ettiklerinde elde ettiklerini tereyağından kıl çeker gibi ellerinden almaktır. Burjuvazinin egemen duruma gelmesiyle oluşan liberal burjuva demokrasisi geliştirici değildir, yaptığı hâli hazırda bulunanın müsrifçe ve acımasızca belli ellerde toplanmasına yol açmasıdır.

Eski dünyadaki geleneksel dünya ticaret yollarının işlevini yitirmesiyle ve, daha etkili olanı, mevcutla neredeyse oranlanamayacak denli fazlalıkta değerli madenin geleneksel ticaret yollarının en ucundaki izbe bir köşesinden çok hızlı biçimde giriş yapmasıyla birlikte, bu bölgedeki burjuvazinin yalnız kendi bölgelerindeki soyluları alaşağı etmeleriyle kalmayan, kenti ve dolayısıyla kentliliği ortadan kaldıran bir süreç başladı. Kentin ortadan kalkması, yeniden kentliliğe dönmeden önce bir kuluçka dönemi olarak görülebilecek feodal yerel ilişkilere dönüş biçiminde değil, tüm yerkürenin sermaye, iktidar ve zor süreçlerinin mekansal birimi olduğu bir ilişkiler ağının oluşması biçiminde gerçekleşti. Artık “liberal burjuva demokrasisi”nin cezbeden düşünüyü, belli bir yöredeki geleneksel egemenlere karşı o yöredeki yeni-yetmelerin savaşımının aracı değil, yerküreye yayılmış sermayenin sahiplerinin bir yöreyi kendilerine bağlamalarının aracı olmuştur.

Bu ortamda sıkça “Liberal burjuva demokrasisi ve güvencesi olduğu ‘evrensel değerler’ ortadan kalkarsa bir zamanlar olduğu gibi ırkçılık ‘hortlar’,” diye tutturulur. Öyle mi acaba? Üstelik, o zamanlar ırkçılık olmasaydı ne fark edecekti? İkamesi bulunamayacak mıydı? Yani ayak bağı olanlar başka bir ırktan olmasaydı da ırkdaş olsaydı onların fark edilmesini sağlayacak ve ne denli aşağılık olduklarını “açık” bir biçimde gösterecek “bilimsel” kuramlar, “sanatsal” eserler ve “dinsel” öğretiler ortaya çıkıp, bunlara dayalı zorlamalar, politikalar ve iktisadi etkinlikler gelişmeyecek miydi? Belirleyici olan ırkçılık mıydı? Hitler bindokuzyüzotuzlarda halkın demokratik “destek”ine sahip değil miydi? O dönem hukuk kuralları neredeyse harfiyen uygulanmıyor muydu? İngiltere ve Amerika’dan Almanya’ya gidenler ekonominin ve piyasaların ne denli düzgün çalıştığını görüp hayran kalmıyorlar mıydı? İnsanlar ulusa kaydırılmış (olmayan) kentin bilinciyle, meslek, gençlik, kadınlık ve benzeri bazı dernekler aracılığıyla, yurttaşlık esasına dayanarak, neredeyse toplumun tüm hücrelerine kadar işlenmiş biçimde, sivil örgütlenme içinde değil miydi? Liberal burjuva demokrasisinin ideale en uygun uygulaması faşizmdir. Faşizm liberal burjuva

demokrasisinin karşıtı değil, en rafine, ideale en uygun biçimlerinden biridir. Umarım bunu yakın bir zamanda bir daha yaşayarak tecrübe etmeyiz. Liberal burjuva demokrasisinde sermaye önemli bir unsur olmakla birlikte salt sermayeye dayalı biçimde “kapitalizm” olarak adlandırma eksiklik taşıyacaktır. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik —tanımlanmış kavramlar olarak ussallaştırılarak değil— umut olarak yaşadığınca toplumculukla arzulananlar arasındadırlar. Toplumculuk, ancak örtük biçimde toplumculuk olarak sunulan liberal burjuva demokrasisinin ortadan kalmasıyla mümkün olabilir. Buna karşın liberal burjuva demokrasisinin insanların özgür, eşit ve kardeşçe yaşayacağı bir toplum olabileceği, giderek bunun toplumculuğun bilinen tek yolu olduğu tasarlanabilir. Bu bir “hiçbiryer” olacaktır. Bu *hiçbiryersel toplumculuk*la özgür, eşit ve kardeşçe yaşama umudu liberal burjuva demokrasisi hedefine dönüşür ve söner. Hedefi bırakıp, umuda yönelmeli. Vardığı varacağı da budur.

Notlar

1. “Kantri havz,” olarak okunabilir; “köy evi,” diye çevirilebilir.